

Wydział Prawa i Administracji UMCS
Katedra Prawa Karnego Porównawczego

MAGDALENA BUDYN-KULIK

*Rodzaje „przemocy partnerskiej” wobec kobiety
w świetle polskiego kodeksu karnego¹*

Types of Partner Violence (in the Family) in Light of the Polish Criminal Code

UWAGI OGÓLNE

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 r.² w art. 2 definiuje pojęcie przemocy w rodzinie jako jednorazowe lub powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osoby najbliższej lub innej osoby wspólnie zamieszkującej lub gospodarującej, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Dla potrzeb niniejszego artykułu zakres przedmiotowy tego zjawiska został zawężony jedynie do „przemocy partnerskiej” wobec kobiety. Chodzi tu o każde działanie lub zaniechanie podjęte przez dorosłego mężczyznę przeciwko dorosłej kobiecie, pozostającej z nim w stałym związku, z wykorzystaniem istniejącej lub stworzonej przez okoliczności przewagi sił lub władzy godzącej w prawa i/lub dobra osobiste kobiety, a w szczególności w życie, zdrowie (fizyczne i psychiczne), wyrządzające krzywdę lub powodujące cierpienie.³

¹ Niniejszy tekst został oddany do druku w 2008 r.; późniejsze zmiany w kodeksie karnym uwzględnione zostały w przypisach dygresyjnych.

² Dz.U. nr 180, poz. 1493.

³ Na temat definicji przemocy por. M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana domowego*, Lublin 2005, s. 44 i n.

Przedmiotem rozważań w niniejszym rozdziale będą przejawy przemocy wobec kobiety, usystematyzowane według najbardziej powszechnej klasyfikacji przemocy stosowanej w psychologii. „Przyporządkowane” zostaną im też określone typy czynów zabronionych. Ze względu na obszerność tematu, będą to wybrane typy przestępstw z kodeksu karnego, chociaż zachowanie sprawcy przemocy może wypełniać także znamiona wykroczenia.

Istnieje wiele klasyfikacji przemocy. Stosując różne kryteria, można ją podzielić np. na usankcjonowaną i nieusankcjonowaną⁴, osobistą (bezpośrednią) i strukturalną (pośrednią), skierowaną na konkretny obiekt lub nie; celową (zamierzoną) lub nie.⁵

Dość długo jako przemoc traktowano wyłącznie zachowania z użyciem lub groźbą użycia siły fizycznej.⁶ Obecnie wyodrębnia się dwie podstawowe odmiany: przemoc fizyczną i psychiczną⁷ oraz pewne ich warianty. Do najbardziej powszechnych przejawów przemocy psychicznej (emocjonalnej) należy np. wykiwanie, groźba użycia przemocy fizycznej, ograniczenie swobody działania kobiety. Jest bardziej wyrafinowana, gdyż pozostawia przynajmniej pozory możliwości wyboru, przez co bywa bardziej subtelna, zakamuflowana, trudniejsza do wykrycia.⁸ Z kolei przejawem przemocy społecznej jest ograniczanie kontaktów kobiety z jej rodziną, znajomymi, osobami, które mogłyby stanowić dla niej wsparcie. Wymienione formy przemocy nie mają jednak charakteru rozłącznego. Mogą – i w praktyce często – współwystępować.⁹ Zazwyczaj organy wymiaru sprawiedliwości koncentrują się tylko na przemocy fizycznej, ewentualnie także/lub psychicznej. Pozostałe jej rodzaje traktowane są albo jako przejawy któregoś z wymienionych rodzajów przemocy albo zupełnie marginesowo. Tymczasem wywierają one niejednokrotnie

⁴ E. Neubauer, U. Steinbrecher, S. Drescher-Aldendorff, *Gewalt gegen Frauen: Ursachen und Interventionsmöglichkeit*. Gesellschaft für Familienforschung e.u. (GEFAM). Schriftenreihe des Bundesminister für Jugend, Familie, Frauen und Gesundheit. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1987, Band 21, s. 11.

⁵ I. Karlsson, *Ein Gebrochenes Tabu*. Frauenhuser, Wien 1988, s. 13–14.

⁶ A. Browne, *When Battered Women Kill*, New York 1987, s. 13; D. Rowan, *The Syndrome of Battered Women*, [in:] S. E. Hatty, *National Conference on Domestic Violence. 11–15 November 1985*, Canberra 1986, vol. 1, s. 27; W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków 2000, s. 14.

⁷ R. J. Gelles, *Intimate Violence in Families*, Thousand Oaks, London, New Delhi 1997, s. 15.

⁸ J. Rudniański, *Klasyfikacja, źródła i ocena przemocy w stosunkach międzyludzkich*, [w:] B. Hołyst, *Przemoc w życiu codziennym*, Warszawa 1997, s. 13, 18; I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1998, s. 104–108; G. Hafner, C. Spoden, C. Elsner, I. Marer, F. Ulrike, *Mit mir nicht mehr! Gewalt in der Partnerschaft*, Hamburg 1995, s. 135–136, 137; E. Neubauer, U. Steinbrecher, S. Drescher-Aldendorff, *Gewalt...*, s. 11; W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc...*, s. 15–16.

⁹ W 80% przypadków np. przemoc fizycznej towarzyszyły ataki werbalne. E. L. Walker, *The Battered Woman Syndrome*, New York 1984, s. 26. Przykładem może być zachowanie sprawcy polegające na pobiciu partnerki do utraty przytomności, rozebraniu jej do naga i zabrananiu torebki z dokumentami (rzecz miała miejsce poza granicami RP, więc pozbawienie kobiety dokumentów było tu szczególnie dotkliwe). Sprawa o sygn. akt VIII K 314/92, SW Warszawa, [w:] M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo...*, s. 137.

taki sam, czasem nawet większy wpływ na funkcjonowanie pokrzywdzonego w różnych sferach życia. Nie należy zatem tych form przemocy pomijać, pamiętając, że zachowanie sprawcy może odpowiadać nie tylko jednemu rodzajowi przemocy, ale i kilku jednocześnie.

Typem czynu zabronionego „odpowiadającego” przemocy partnerskiej jest przede wszystkim przestępstwo znęcania się z art. 207 k.k. umieszczone w rozdziale XXVI zatytułowanym *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*.¹⁰ Na straży prawidłowego funkcjonowania rodziny stoją także inne przepisy tego rozdziału (zakaz bigamii, rozpijania małoletniego, niealimentacja, porzucenie, uprowadzenie i zatrzymanie małoletniego). Nie zostaną one omówione, ponieważ dotyczą przemocy w rodzinie w szerszym aspekcie, obejmującym nie tylko kobiety.

W kodeksie karnym można wskazać również inne przepisy, które dotyczą pewnych przejawów stosowania przemocy przez „tyrana domowego”, mające jednak charakter niespecyficzny, tzn. dotyczące nie tylko stosunków rodzinnych (inne przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, wolności seksualnej¹¹ czy mieniu). Poniżej przedstawione zostaną jedynie najbardziej charakterystyczne typy przestępstw, których znamiona wypełnia przemoc mężczyzny wobec partnerki, z uwzględnieniem rodzaju przemocy, do jakiego dane zachowanie należy. Trzeba pamiętać jednak, że podział przemocy na różne rodzaje ma charakter umowny i zakresy znaczeniowe poszczególnych kategorii krzyżują się, stąd pewne typy pojawiają się więcej niż jeden raz. Pewne zachowania polegające na stosowaniu przemocy wobec partnerki mogą wypełniać znamiona więcej niż jednego typu przestępstwa. Dlatego omówienie każdego z typów zakończone jest przedstawieniem problematyki zbiegu przepisów ustawy i przestępstw. Jednakże, ponieważ rozważania te mają charakter wstępny, problematyka ta została ograniczona jedynie do przypadków zbiegów zachodzących pomiędzy przepisami ustawy omawianymi w niniejszym artykule.

¹⁰ Szczegółowe uwagi dotyczące rozwoju prawnokarnej ochrony rodziny w polskim ustawodawstwie – np. A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980, s. 117–125.

¹¹ Parę uwag chciałabym w tym miejscu poświęcić przestępstwu z art. 204 § 1 i § 2 k.k. Nakłanianie, czy wręcz zmuszanie do odbywania stosunków płciowych z innymi mężczyznami, z reguły znajomymi tyrana, ma miejsce w związkach dotkniętych przemocą. Nie zostanie jednakże poddane szerszej analizie z dwóch względów. Po pierwsze zdarza się relatywnie rzadko, a po drugie zachowanie sprawcy nie wyczerpuje zazwyczaj znamion żadnego z tych przestępstw, ponieważ brak tu działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (§ 1) lub czerpania korzyści majątkowej. Mężczyzna niewątpliwie osiąga tu pewną korzyść niematerialną w postaci mocniejszego podporządkowania sobie kobiety i poniżenia jej. Zachowanie jego nie wypełnia znamion ustawowych przestępstwa z art. 204 § 1 ani § 2 k.k., a skoro tak, również nie wypełnia znamion z § 3 art. 204 k.k.

PRZEMOC FIZYCZNA. ZAKRES POJĘCIA

Przemoc fizyczna jest stopniowalna – od skrajnej, „czystej” postaci, kiedy jednostka czy grupa traktowana jest jak przedmiot, który powinien zostać zniszczony, po taką, w której obok elementów fizycznych pojawiają się także elementy natury psychicznej.¹² Zazwyczaj przez przemoc rozumie się zachowania polegające na działaniu, ale można również spotkać takie podejścia, w których uwzględnia się także zaniechania.¹³

Przemoc fizyczna doświadczana przez kobiety ma różne rozmiary – od niewielkich (wymierzanie policzków, klapsy, uszczypnięcia w policzek lub ramię, lekkie popchnięcia, ciągnięcie za włosy, tzw. normalna przemoc¹⁴), do poważnych fizycznych napaści (uderzenia dłonią, uszczypnięcia w twarz i głowę, kopanie, deptanie, duszenie do utraty przytomności, popychanie i rzucanie przez pokój, zrzucanie ze schodów lub rzucanie na przedmioty i meble, poważne potrząśnięcia – kończące się złamaniem lub wykręceniem rąk, przypalanie żelazkiem, papierosami, oparzenie płynami, rzucanie przedmiotami, targanie za włosy, akty seksualne z użyciem przemocy, zadawanie ran ciętych i okaleczanie przy użyciu różnych narzędzi, rany postrzałowe – tzw. *abusive violence*; zachowania tego typu mogą wyrządzić poważną krzywdę uderzonej osobie).¹⁵ Pamiętać należy, że początkowo niegroźne ataki najczęściej z czasem ulegają eskalacji.¹⁶

KRYMINALIZACJA PRZEMOCY FIZYCZNEJ NA GRUNCIE POLSKIEGO KODEKSU KARNEGO

PRZESTĘPSTWO ZNECANIA SIĘ (ART. 207 K.K.)

Należy zauważyć, że w konstrukcji typu przestępstwa odpowiadającego pojęciowo opisywanej sytuacji dręczenia partnerki nie pojawia się w ogóle słowo „przemoc”. W art. 207 § 1 k.k. mowa jest o znęcaniu się fizycznym bądź psychicznym nad osobą najbliższą, pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności lub małoletnią. Popęlnienie tego przestępstwa może polegać na zachowaniach należących do różnych rodzajów przemocy – zarówno fizycznej, jak i psychicznej (emocjonalnej), seksualnej, jak i społecznej. Dlatego w tym miejscu

¹² G. Haque, E. Malos, *Domestic Violence Action for Change*, Cheltenham 1994, s. 7–9; I. Pospiszyl, *Przemoc...*, s. 99–104.

¹³ M. D. Pagelow, L. W. Pagelow, *Family Violence*, New York 1984, s. 21. Na temat zaniechania por. I. Pospiszyl, *Przemoc...*, s. 114–117.

¹⁴ R. J. Gelles, *Intimate...*, s. 14; M. D. Pagelow, L. W. Pagelow, *Family...*, s. 20–21.

¹⁵ R. J. Gelles, *Intimate...*, s. 15; A. Browne, *When...*, s. 55–74.

¹⁶ E. L. Walker, *The Battered Woman*, New York 1979, s. 79.

znajdą się tylko uwagi ogólne dotyczące przestępstwa znęcania oraz kwestie związane z przemocą fizyczną.¹⁷

W typie podstawowym znęcanie się zagrożone jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Ustawodawca przewidział również dwa typy kwalifikowane tego przestępstwa. Jeden ze względu na sposób działania sprawcy – ze szczególnym okrucieństwem (art. 207 § 2 k.k.), zagrożony jest karą od roku do 10 lat pozbawienia wolności. Drugi zaś zagrożony jest karą od 2 do 12 lat pozbawienia wolności, kwalifikowany jest przez następstwo (art. 207 § 3 k.k.). Przestępstwo znęcania się ścigane jest w trybie publicznoskargowym z urzędu.¹⁸

W literaturze przedmiotu oraz w orzecznictwie pojęcie znęcania się obejmuje zadawanie bólu fizycznego (bicie, głodzenie, zaniechywanie) lub cierpień psychicznych (obrażanie, grożenie, wyrządzanie przykrości moralnych).¹⁹ Znęcanie się może być realizowane zarówno w formie działania, jak i zaniechania²⁰, powtarzającego się lub jednorazowego.²¹ Kontrowersje budzi kwestia zaliczenia znęcania się do przestępstw materialnych lub formalnych.²²

¹⁷ Analiza znamion ze względu na ramy tego artykułu będzie powierzchowna. Dotyczy to wszystkich przestępstw.

¹⁸ M. Szewczyk, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. II, Zakamycze 2006, s. 719–729; M. Siewierski, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1987, s. 174–182; W. Świda, [w:] J. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 539–543; A. Ratajczak, *Przestępstwo znęcania się nad rodziną w teorii i praktyce wymiaru sprawiedliwości*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1976, nr 4, s. 6–7.

¹⁹ A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie*, Poznań 1980, s. 38; M. Jarosz, *Przestępstwa przeciwko rodzinie*, SKKiP, Warszawa 1983, t. 13, s. 30–31.

²⁰ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007, s. 407; M. Siewierski, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 177–178; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980, s. 133.

²¹ Początkowo orzecznictwo stało na stanowisku, że jednorazowe zachowanie sprawcy nie wypełnia znamion przestępstwa znęcania się (Postanowienie SN z 27 czerwca 1957, IKO 52/57, NP 1958, nr 2, s. 131–132, gdzie SN dopuścił możliwość kwalifikacji jednorazowego zachowania sprawcy jako przestępstwa znęcania się tylko wówczas, gdy miało ono charakter długotrwały.) Ale później stanowisko SN w tej mierze uległo zmianie i tak np. w wyroku z 30 sierpnia 1971, I KR 149/71, OSNPG 1971/12/238 dopuścił taką możliwość. W wyroku z 31 stycznia 1984 (Rw 327/ 83, niepublikowany) SN stwierdził, że jeżeli zachowanie sprawcy jest krótkotrwałe lub gdy, wprawdzie jest długotrwałe, ale nie jest w stanie wywołać poważnego bólu fizycznego lub cierpienia moralnego u ofiary, nie można tego uznać za „znęcanie się” w rozumieniu przepisów k.k. Por. też wyrok SA w Krakowie z 16 listopada 1997, II Aka 1998/97, KZS 1997/11–12/49; wyrok SN z 6 sierpnia 1996, WR 102/96, Prok. i Pr. 1997/2/8; wyrok SA w Krakowie z 10 lutego 1994, II Akr 266/93, KZS 1994/3/17; wyrok SN z 30 sierpnia 1971, I KR 149/71, OSNPG 1971/12/238; wyrok SN z 08 lutego 1982, II KR5/82, OSNPG 1982/8/114.

²² Za przestępstwo formalne uważają je np. M. Szewczyk, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks...*, s. 725; A. Ratajczak, *Przestępstwo...*, s. 139. A. Tobis opowiada się za koncepcją „skutku dorozumianego” – A. Tobis, *Główne...*, s. 45.

Przestępstwo z art. 207 k.k. może zostać popełnione tylko wobec ściśle określonego kręgu podmiotów: osoby najbliższej lub innej osoby pozostającej w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Do strony podmiotowej tego przestępstwa należy umyślność.²³ Istnieje spór w doktrynie odnośnie do formy umyślności.²⁴

Kwalifikowaną postacią przestępstwa znęcania się jest sytuacja, gdy czyn sprawcy połączony jest ze szczególnym okrucieństwem (art. 207 § 2 k.k.) oraz jeśli następstwem czynu było targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie (art. 207 § 3 k.k.). Szczególne okrucieństwo polega na wyrządzeniu pokrzywdzonemu szczególnie dotkliwych cierpień, z użyciem przez sprawcę szczególnie drastycznych środków dla realizacji swoich celów lub w szczególnie drastycznych okolicznościach.²⁵ Znamię to jest znamieniem ocennym, powinno się je odnosić do zachowań wyjątkowo drastycznych i odrażających.²⁶ Dla popełnienia typu kwalifikowanego przestępstwa znęcania się z art. 207 § 3 k.k. wymagana jest tzw. wina kombinowana, ponieważ znamieniem kwalifikującym jest tu następstwo czynu, które sprawca powinien albo mógł przewidzieć.²⁷ Należy zaznaczyć, że ten typ należy niewątpliwie do przestępstw skutkowych, a skutkiem jest samo targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, niezależnie od stopnia skuteczności tego działania.

Przestępstwo znęcania się jest przestępstwem o wieloczynowo określonych znamionach; składa się z jedno- lub wielorodzajowych czynności, godzących

²³ Por. np. wyrok SN z 8 lutego 1982, II KR 5/82, OSNPG 1982/8/114.

²⁴ Wyłącznie zamiar bezpośredni przyjmują: A. Ratajczak, *Przestępstwo...*, s. 15–19; A. Ratajczak, *Przestępstwa...*, s. 140 i n.; A. Tobis, *Główne...*, s. 53–55; M. Szewczyk, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks...*, s. 727; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1986, s. 401; W. Świda, [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks...*, s. 542. Także SN w wyroku z 23 lutego 1995, II KRN 6/95, Prok. i Pr. 1995, nr 6, poz. 5 oraz z 3 stycznia 1986, R w 1180/85, OSPiKA 1987/3/67. Jako przykład popełnienia przestępstwa znęcania się z zamiarem ewentualnym podaje się następującą sytuację – osoba zobowiązana do podawania w nocy choremu wody nie czyni tego, ponieważ nie chce jej się wstać, mimo iż zdaje sobie sprawę, że spowoduje to dotkliwe cierpienie spragnionego chorego. Sprawca zatem godzi się na ten skutek. Por. A. Ratajczak, *Przestępstwo znęcania się pod wpływem alkoholu nad rodziną i osobami zależnymi*, Poznań 1964, s. 246–247; M. Siewierski, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 179; A. Wąsek, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 984–985. Również SN przyjął możliwość popełnienia przestępstwa z art. 184 k.k. z zamiarem ewentualnym. Wytyczne Wymiaru Sprawiedliwości i Praktyki Sądowej w zakresie prawnokarnej ochrony rodziny. Uchwała z 9 czerwca 1976, VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7/86.

²⁵ Odnośnie do znamienia szczególnego okrucieństwa por.: K. Stępień, *Szczególne okrucieństwo jako znamię kwalifikowanego typu przestępstwa zgwałcenia (art. 197 § 3 k.k.)*, „Przebieg Sądowy” 2000, nr 10, s. 4; uchwała połączonych Izb Karnej i Wojskowej SN z 21.12.1972, VI KZP 1972/64 – wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawach o przestępstwo zgwałcenia, R.III.3, OSNKW 1973/2–3/18; wyrok S.A. w Krakowie z 22 stycznia 1971, IV KR 248/70, OSNPG 1971/7–8/126.

²⁶ Wyrok SN z 30 maja 1995, III KRN 31/95, OSNPG 1995/10/7.

²⁷ Por. A. Dobrzański, *Przestępstwa przeciwko rodzinie*, Warszawa 1974, s. 25–26.

w różne dobra, mogących wywołać różnorodne skutki.²⁸ Z tego względu można znaleźć w literaturze poglądy, że mamy tu do czynienia z pograniczem zbiegu przepisów ustawy i zbiegu przestępstw.²⁹ Zawsze punktem wyjścia do tych rozważań jest ustalenie, czy miał miejsce jeden czyn.³⁰

Przepisy art. 207 § 1–3 k.k. pozostawać mogą w zbiegu kumulatywnym (art. 11 § 2 k.k.) z innymi przepisami prawa karnego typizującymi czyny zabronione, jeżeli znęcanie się realizować będzie znamiona określone w tych przepisach, a nie zajdzie przypadek zastosowania jednej z reguł wyłączenia wielości ocen.³¹

Ponieważ pojęcie „znęcania się” z istoty swej zawiera i pochłania naruszenie nietykalności cielesnej, zachodzić tu będzie niewłaściwy, pomijalny zbieg przepisów (na zasadzie konsumpcji).³² Natomiast jeśli chodzi o zbieg przestępstwa znęcania się i spowodowania uszczerbku na zdrowiu, zdania są podzielone. Niektórzy autorzy, zwracając uwagę na formalny charakter przestępstwa znęcania się, twierdzą, że w związku z tym żaden skutek w postaci uszkodzenia ciała czy rozstroju zdrowia nie może zostać pochłonięty przez przestępstwo znęcania się. Ponadto stoją oni na stanowisku, że w ogóle nie można rozważać realnego zbiegu przestępstw, ponieważ trudno tu mówić o dwóch czynach.³³ Możliwość przyjęcia kumulatywnej kwalifikacji SN słusznie uzależnił od tego, czy np. uderzenie pokrzywdzonego następuje w trakcie znęcania się nad nim i stanowi immanentną część owego znęcania się.³⁴ Jeśli zaś zachowanie sprawcy nie pozostaje w związku czasowym ze znęcaniem się, ani nie wynika z zamiaru znęcania się nad pokrzywdzonym, np. polega na dotkliwym biciu go z innych przyczyn, nie ma podstaw do łączenia tych czynów w jedno przestępstwo i przyjęcia zbiegu przepisów ustawy.³⁵

Sąd Najwyższy stwierdził także, że o zastosowaniu kumulatywnej kwalifikacji decyduje zagrożenie karą przestępstw, których znamiona wyczerpuje zachowanie sprawcy. Jeśli były one zagrożone karą łagodniejszą niż przestępstwo znęcania się,

²⁸ A. Ratajczak, *Przestępstwa...*, s. 136–137.

²⁹ W. Wolter, *Zbieg przepisów ustawy*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 10, s. 92.

³⁰ A. Wąsek, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 992–993.

³¹ A. Wąsek, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 990. Por. także nadal aktualne rozważania A. Tobis, *Główne...*, s. 40–41; por. także W. Michalski, *Ochrona rodziny w prawie karnym. (Uwagi na tle wytycznych SN z 9.VI.1976)*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 6, s. 49–50.

³² W niniejszym artykule zostanie zastosowana terminologia zaproponowana przez A. Spotowskiego i A. Wąska – zbieg pozorny (wyłączenie przepisu następuje na podstawie reguły specjalności), zbieg rzeczywisty właściwy i niewłaściwy – pomijalny (gdy znalazła zastosowanie reguła konsumpcji lub subsydiarności). Por. M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, s. 38. Por. wyrok SN z 30.04.1971, Rw 438/71, OSNKW 1971/7/121.

³³ W. Radecki, W. Szelest, *Znęcanie – uszkodzenie ciała*, „Gazeta Sądowa i Penitencjarna” 1973, nr 2, s. 7.

³⁴ Wyrok SN z 30 sierpnia 1973, II KR 98/74, OSNPG 1975/4/45, postanowienie z 20 listopada 1975, VI KZP 28/75, OSNPG 1976/1/4.

³⁵ Wyrok SN z 30 lipca 1979, II KR 98/74, OSNPG 1975/4/45; uchwała SN z dn. 9 czerwca 1976, VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7–8/86.

skazywać należy na podstawie samego art. 184 § 1 k.k. (obecny art. 207 § 1 k.k.). Natomiast jeśli jeden z fragmentów wykonawczych działania polegającego na znęcaniu się ma formę przestępstwa zagrożonego karą surowszą, stosuje się kumulatywną kwalifikację.³⁶

Ciekawie ujmuje problem zbiegu przepisu art. 207 k.k. z innymi przepisami k.k. A. Ratajczak. Uważa on, że znęcanie się nie wyczerpuje znamion żadnego z przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Skutek w postaci naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia może zostać zrealizowany już przez pierwszy czyn, składający się na znęcanie. Przy przyjęciu w tej sytuacji, że mamy do czynienia z pozornym zbiegiem przestępstw, komplikuje się kwestia rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy, gdyż wówczas przy zastosowaniu art. 10 § 2 d.k.k. (obecnego art. 11 § 2 k.k.) doszłoby do nałożenia się obu wymienionych konstrukcji. Dlatego autor ten przyjmuje możliwość realnego zbiegu przestępstw z art. 184 d.k.k. (207 k.k.) i 155 d.k.k. (156 k.k.) lub 156 d.k.k. (157 k.k.). Natomiast dużo prostsza jest sytuacja, gdy już pojedynczy akt zachowania się uznamy za wyczerpujący znamiona znęcania się. Wówczas możliwy będzie, jako że wystąpi tu jeden czyn, kumulatywny zbieg przepisów ustawy.³⁷

Podzielam pogląd wyrażony przez SN, że możliwe jest przyjęcie zbiegu przepisów ustawy w przypadku, gdy zachowanie sprawcy znęcania się polega na spowodowaniu uszczerbku na zdrowiu³⁸, czyli zawsze wówczas, gdy zachowanie sprawcy spowodowało skutek przekraczający zakres pojęcia znęcania się.³⁹

Przepis art. 207 k.k. może pozostawać w zbiegu kumulatywnym z przepisami art. 148 § 1 i § 2 k.k.⁴⁰, art. 153 § 1 i § 2 k.k., art. 155 k.k., art. 156 § 1–3 k.k., art. 157 § 1–3 k.k.⁴¹ Zbieg przepisów art. 207 § 1–3 k.k. i art. 189 § 2 k.k. jest również możliwy.⁴²

³⁶ Wyrok SN z 25 marca 1975, IV KR 16/75, niepublikowany; uchwała SN z 9 czerwca 1976, VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7–8/86, pkt. 4.

³⁷ A. Ratajczak, *Przestępstwo...*, s. 138–139.

³⁸ Wyrok SN z 30 sierpnia 1973, II KR 98/74, OSNPG 1975/4/45 oraz wyrok SN z 20 listopada 1975, VI KZP 28/75, OSNPG 1976/1/4.

³⁹ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, s. 409; M. Szewczyk, [w:] A. Zołł (red.), *Kodeks...*, s. 728–729.

⁴⁰ S.A. w Krakowie w wyroku z 23 stycznia 1992, II AKr 198/91, KZS 1992/2/12 przyjął, iż możliwe jest zastosowanie konstrukcji kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy zbrodni zabójstwa i występku znęcania się wówczas, gdy zabójstwo popełnione jest w ramach znęcania się, zazwyczaj z zamiarem ewentualnym obok bezpośredniego zamiaru czynności wykonawczych znęcania. Jeśli zaś zamiar pozbawienia życia ofiary zostaje podjęty obok zamiaru znęcania się, zachowanie sprawcy należy potraktować jako dwa przestępstwa, pozostające ze sobą w zbiegu realnym.

⁴¹ A. Wąsek, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 992; A. Tobis, *Główne...*, s. 41; M. Szewczyk, [w:] A. Zołł (red.), *Kodeks...*, s. 729.

⁴² Tak też A. Wąsek, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 992.

Nie zachodzi natomiast zbieg kumulatywny z przestępstwem groźby karalnej z art. 190 k.k., zmuszania z art. 191 k.k., naruszenia nietykalności cielesnej z art. 217 k.k. oraz znieważenia z art. 216 k.k. – we wszystkich tych przypadkach jest to zbieg niewłaściwy – pomijalny (na zasadzie konsumpcji).⁴³

PRZESTĘPSTWO SPOWODOWANIA USZCZERBKU NA ZDROWIU (ART. 156, 157 K.K.)

Zachowanie „tyrana domowego” zazwyczaj sprowadza się do bicia, kopania, rzucania przedmiotami w partnerkę, gaszenie papierosów na jej ciele (tzw. „petowanie”).⁴⁴

Spowodowanie uszczerbku na zdrowiu jest pojęciem szerokim.⁴⁵ Obejmuje naruszenia czynności narządów ciała i rozstrój zdrowia różnego rodzaju i różnego stopnia. Art. 156 k.k. jest rozbudowany, ma kazuistyczny charakter. Ustawodawca przyjął podział na trzy rodzaje spowodowanych przez sprawcę skutków, ze względu na rodzaj spowodowanego uszczerbku na zdrowiu: ciężki (art. 156 k.k.), inny niż określony w art. 156 k.k. (art. 157 § 1 k.k.) i powodujący naruszenie narządu ciała lub rozstrój zdrowia na czas nieprzekraczający 7 dni (art. 157 § 2 k.k.).

Zachowanie sprawcy może wyczerpywać jednocześnie znamiona usiłowania zabójstwa (art. 13 § 1 k.k. w zw. z art. 148 § 1, 2, 3 lub 4) i spowodowania ciężkiego, średniego lub lekkiego uszczerbku na zdrowiu. Będzie wówczas zachodził kumulatywny zbieg przepisów ustawy. Może również zachodzić kumulatywny zbieg przepisów art. 157 § 1 lub 2 k.k. w zw. z art. 156 § 2 k.k. – jeżeli sprawca ma zamiar spowodowania uszczerbku na zdrowiu innego niż określony w art. 156 § 1 k.k., nieumyślnie spowoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu w myśl art. 156 § 2 k.k.⁴⁶

Kumulatywny zbieg przepisów art. 156 § 1–3 k.k. oraz art. 157 k.k. może zachodzić z wieloma przepisami, np. z art. 197 k.k. Może także zachodzić zbieg z przepisem art. 207 k.k., ale w przypadku przepisu art. 157 k.k. wchodzi tu w grę jedynie § 1.⁴⁷

⁴³ A. Wąsek, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 991–992; A. Spotowski, *Pomijalny (pozorny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976, s. 138.

⁴⁴ Sprawa rozpoznawana przez lubelski SW, sygn. akt IV K 261/97, [w:] M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo...*, s. 241.

⁴⁵ W. Gutekunst, [w:] O. Chybiński, W. Gutekunst, W. Świda, *Prawo karne. Część szczególna*, Warszawa–Wrocław 1965, s. 77–88; M. Siewierski, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks...*, t. 2, s. 104–109; W. Wolter, [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 457–462.

⁴⁶ A. Zoll, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks...*, s. 342.

⁴⁷ M. Budyn-Kulik, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, s. 315.

PRZESTĘPSTWO NARUSZENIA NIETYKALNOŚCI CIELESNEJ (ART. 217 K.K.)

Zachowania „tyrana domowego” stosunkowo rzadko wypełniają znamiona tego przestępstwa, z reguły mężczyzna nie poprzestaje jedynie na naruszeniu nietykalności cielesnej swojej partnerki, ale powoduje u niej uszczerbek na zdrowiu. Zachowania, które mogą być w tej mierze wzięte pod uwagę, polegają na popychaniu, pociąganiu za włosy, poszturchiwaniu, uderzaniu otwartą dłonią w twarz lub w głowę.

Art. 217 k.k. może pozostawać w zbiegu kumulatywnym z art. 216 § 1 k.k.⁴⁸ Natomiast wszędzie tam, gdzie do znamion przestępstwa należy stosowanie przemocy, ma zastosowanie reguła konsumpcji.⁴⁹ Pomijalny, niewłaściwy zbieg przepisów ustawy ma zatem miejsce w przypadku zgwałcenia, znęcania się, spowodowania umyślnego uszczerbku na zdrowiu.⁵⁰ Podobnie w przypadku przestępstwa zmuszania do określonego zachowania. Możliwy jest natomiast kumulatywny zbieg przepisów ustawy w sytuacji, gdy sprawca umyślnie naruszając nietykalność cielesną, nieumyślnie powoduje uszczerbek na zdrowiu z art. 157 § 3 k.k.⁵¹

PRZESTĘPSTWO ZMUSZANIA DO OKREŚLONEGO ZACHOWANIA (ART. 191 I K.K.)⁵²

Najczęstszym przypadkiem popełnienia tego przestępstwa jest zmuszanie biciem kobiety przez mężczyznę do picia wraz z nim alkoholu.⁵³

Realizacja czynności wykonawczej określonej w art. 191 § 1 k.k. może nastąpić w dwojaki sposób: poprzez stosowanie przemocy wobec osoby lub groźby bezprawnej. Ta druga sytuacja mieści się w pojęciu przemocy psychicznej i zostanie omówiona w podrozdziale jej poświęconym. Stosowanie przemocy jest szerokie. Polega na fizycznym oddziaływaniu albo bezpośrednio na osobę pokrzywdzonego albo na inną osobę, najczęściej taką, z którą pokrzywdzony związany jest uczuciowo. W sytuacji przemocy w rodzinie z reguły osobami takimi są dzieci (zwykle kobiety z poprzedniego związku) lub rodzice kobiety.

⁴⁸ J. Wojciechowski jako przykład podaje tu oblanie pokrzywdzonego nieczystościami. J. Wojciechowski, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks ...*, s. 1136.

⁴⁹ M. Mozgawa, *Odpowiedzialność karna za przestępstwo naruszenia nietykalności cielesnej*, Lublin 1991, s. 74.

⁵⁰ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, s. 426.

⁵¹ Wyrok SN z 30 kwietnia 1971, Rw 438/71, OSNKW 1971/7–8/121.

⁵² Omówiona zostanie tutaj wyłącznie sytuacja określona przez ustawodawcę w 1 tego przepisu, ponieważ zachowanie tyrana domowego w zasadzie nie wypełnia znamion przestępstwa z § 2 art. 191 k.k.

⁵³ Taka sytuacja miała np. miejsce w sprawie o sygn. akt VIII K 78/97, SO Warszawa, niepublikowane.

Przepis art. 191 k.k. pozostaje w zbiegu niewłaściwym pomijalnym z przepisem art. 207 k.k. oraz przepisami zawierającymi typy przestępstw, do znamion których należy przemoc lub groźba bezprawna.⁵⁴ Jeżeli stosowanie przemocy spowodowało u pokrzywdzonego uszczerbek na zdrowiu, należy, w zależności od rodzaju spowodowanego skutku, stosować kumulatywną kwalifikację z art. 156 k.k. lub art. 157 k.k.⁵⁵

PRZESTĘPSTWO ZMUSZANIA DO PRZERWANIA CIĄŻY (ART. 153 K.K., ART. 154 § 2 K.K.)

Zmuszenie kobiety do przerwania ciąży może zostać przeprowadzone przy użyciu przemocy fizycznej, np. poprzez obezwładnienie kobiety i dokonaniu zabiegu przerwania ciąży. Może także zostać popełnione przez oddziaływanie na płód – bicie, kopanie kobiety w brzuch⁵⁶, zepchnięcie jej ze schodów etc. Może również przejawiać się w zachowaniach wyczerpujących inne rodzaje przemocy.⁵⁷

Przepis art. 153 k.k. pozostaje w zbiegu niewłaściwym, pomijalnym z art. 191 k.k., wielość ocen zostaje tu wyłączona na zasadzie konsumpcji. Art. 153 k.k. może pozostawać w zbiegu rzeczywistym z art. 156 § 1 lub 2 k.k. oraz z art. 157 § 1 lub 3 k.k., jeżeli przerwanie ciąży wiąże się ze spowodowaniem określonego uszczerbku na zdrowiu kobiety.⁵⁸

Przepis art. 154 2 § k.k. pozostaje w zbiegu kumulatywnym z art. 156 § 3 k.k.⁵⁹

PRZEMOC PSYCHICZNA (EMOCJONALNA) – ZAKRES POJĘCIA

Przemoc psychiczna (emocjonalna) to słowne lub niewerbalne groźby użycia przemocy wobec osoby lub tego co do niej należy.⁶⁰ Polega na posługiwaniu się subtelnymi w formie, acz siłowymi w istocie (narzuconymi i nieustępliwymi) środkami. Obejmuje ona wszelkie techniki stosowane przez partnera mające zapewnić mu dominację, władzę i kontrolę nad kobietą. Oddziaływanie sprawcy na ofiarę następuje tutaj w zasadzie bez użycia fizycznego przymusu.⁶¹ Przemoc

⁵⁴ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks ...*, s. 371.

⁵⁵ O. Górnioł, [w:] O. Górnioł, S. Hoc, M. Kalitowski, S. M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, *Kodeks...*, s. 191; J. Wojciechowska, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 700.

⁵⁶ Taka sytuacja miała np. miejsce w sprawie o sygn. akt IV K 92/89, SW Warszawa, niepublikowana.

⁵⁷ W. Świda, [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks...*, s. 452.

⁵⁸ M. Budyn-Kulik, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, s. 311.

⁵⁹ A. Zoll, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks...*, s. 317.

⁶⁰ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Warszawa 1999, s. 17.

⁶¹ I. Obuchowska, *Przemoc w wychowaniu*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1989, nr 4, s. 30.

psychiczna jednak rzadko występuje samoistnie, z reguły towarzyszy przemocy fizycznej.⁶² Można wyróżnić przemoc psychiczną realizowaną emocjonalnie (z ekspresją siły) lub racjonalnie (bez tej ekspresji). W tym pierwszym przypadku nazywana bywa przemocą emocjonalną.⁶³ W kontekście zachowań określanych mianem przemocy psychicznej niezwykle trudno jest oddzielić to, co akceptowane, od tego co potępiane.⁶⁴

Amnesty International do psychicznego znęcania się zalicza: izolację, ograniczanie snu i jedzenia, narzucanie własnych sądów, degradację werbalną (poniżanie, upokarzanie, wyzywanie), hipnozę, narkotyzowanie, groźbę zabójstwa.⁶⁵

Jest to bardzo efektywny sposób obniżania samooceny kobiety. Psychologiczne napastowanie odbywa się przy użyciu klasycznej metody „prania mózgu” – ofiara jest izolowana od jakiegokolwiek wsparcia – intelektualnego fizycznego, emocjonalnego czy społecznego. Oprawca powtarza jej te same rzeczy wiele razy w ciągu dnia: „jesteś niekompetentna, głupia, nienormalna, jesteś beznadziejną matką, nie umiesz gotować, jesteś gruba, wszystkie problemy to twoja wina, gdybyś nie była tak niekompetentna, nie biłbym cię”. Jak zwykle w takich przypadkach, kobieta wierzy w to wszystko. Obwinia się za to i wierzy, że to ona prowokuje męża swoją niekompetencją i że gdyby była lepszą kobietą na pewno nie doznawałaby z jego strony złego traktowania.⁶⁶

Konsekwencje emocjonalnej czy psychicznej przemocy są często dalej idące niż w przypadku przemocy czysto fizycznej. Odnotowuje się tu możliwość powstania takich zaburzeń, jak: syndrom dręczonej kobiety (BWS), czy posttraumatyczne zaburzenia stresowe (*Post-Traumatic Stress Disorder* – PTSD), zatrzymanie się ofiary na pewnym etapie rozwoju psychicznego, zaburzenia lękowe czy objawy psychosomatyczne, a nawet śmierć.⁶⁷

⁶² S. M. Andersen, T. B. Boulette, A. H. Schwartz: *Psychological Maltreatment of Spouses*, [w:] R. T. Ammerman, M. Hersen (red.), *Case Studies in Family Violence*, New York–London 1991, s. 293; M. McKenzie, *Domestic Violence in America*, Brunswick 1995, s. 11; R. Burgard, *Mihandelte Frauen; Verstrickung und Befreiung. Eine Untersuchung zur berwindung von Gewaltverhältnissen*, Weinheim und Basel 1985, s. 48–49; G. Hafner, C. Spoden, C. Elsner, I. Marer, F. Ulrike, *Mit mir...*, s. 134, 137; L. Gillioz, J. De Puy, V. Ducret, K. Belser, *Beziehung mit Schlagseite. Gewalt in Ehe und Partnerschaft*, Bern 1997, s. 42 in.; U. Schneider, *Körperliche Gewaltanwendung in der Familie*, Berlin 1986, s. 76; L. L. Marshall, *Psychological Abuse of Women: Six Distinct Clusters*, „Journal of Family Violence” 1996, Vol. 11, No 4, s. 379–409.

⁶³ I. Obuchowska, *Przemoc...*, s. 30.

⁶⁴ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie...*, s. 17.

⁶⁵ I. Pospiszyl, *Przemoc...*, s. 104.

⁶⁶ D. Rowan, *The Syndrome...*, s. 27; W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc...*, s. 15; B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 1997, s. 385–390.

⁶⁷ G. Haque, E. Malos, *Domestic...*, s. 9–10, 17–22; U. Schneider, *Körperliche...*, s. 77–78; L. E. Walker, *The Battered...*, s. 8; L. E. Walker, *The Battered Woman Syndrome as a Psychological Consequence of Abuse*, [w:] R. J. Gelles, D. R. Loseks, *Current Controversies of Family Violence*, Newbury Park, London–New Delhi 1993, s. 133–146.

KRYMINALIZACJA PRZEMOCY PSYCHICZNEJ NA GRUNCIE POLSKIEGO KODEKSU KARNEGO

PRZESTĘPSTWO ZNEĆANIA SIĘ (ART. 207 K.K.)

Do znamion przestępstwa znęcania się, oprócz opisanych powyżej, należą także zachowania polegające na stosowaniu przemocy psychicznej. Znęcanie zaś psychiczne polega na wyrządzeniu ofierze cierpień moralnych. Jeszcze na gruncie dawnego stanu prawnego pod rządami k.k. z 1969 r. SN w wytycznych dotyczących prawnokarnej ochrony rodziny wypowiedział się, że owe cierpienia moralne mają mieć charakter dotkliwy, nie sprecyzował jednak, co należy przez to rozumieć.⁶⁸ Stosunkowo łatwo można stwierdzić ową dotkliwość, gdy pewien rodzaj znęcania się psychicznego po przekroczeniu określonego progu intensywności wypełnia znamiona zniesławienia lub zniewagi z art. 212 k.k. i art. 216 k.k. Kiedy jednak znęcanie się psychiczne nie przybiera tak ewidentnej formy, jest to trudne. Dlatego słusznie podkreśla się, że przestępstwa związane ze znęcaniem się nad rodziną należy rozpatrywać w kontekście wszystkich okoliczności, całego tła sytuacyjnego, warunków, które powodują, że sprawca zachowuje się agresywnie wobec bliskich. Szczególnie istotna jest tu rola ofiary, rodzaj i charakter interakcji między nią a sprawcą.⁶⁹

Znęcanie się psychiczne polega przede wszystkim na używaniu słów wulgarnych i obelżywych⁷⁰ oraz gróźb pozbawienia życia.⁷¹ Może jednak polegać na innym zachowaniu, np. wysuwaniu bezpodstawnych oskarżeń wobec partnerki, np. że „spia z chłopcami”.⁷²

PRZESTĘPSTWO GROŹBY BEZPRAWNEJ (ART. 190 K.K.)

Kryminalizowane jest zachowanie polegające na groźeniu innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę lub na szkodę osoby jej najbliższej.⁷³ Groźba polega na oddziaływaniu na psychikę pokrzywdzonego. Sprawca przedstawia ofierze wizję określonego zła, które spotka ją ze strony groźącego lub innej osoby, w sytuacji gdy pokrzywdzony nie podda się woli groźącego. Celem groźby nie musi być podporządkowanie się woli sprawcy, lecz tylko wywołanie stanu obawy przed

⁶⁸ Uchwała SN z 9 czerwca 1976, VI KZP 12/75, OSNKW 1976/7–8/86. Wytyczne Wymiaru Sprawiedliwości i Praktyki Sądowej w zakresie prawnokarnej ochrony rodziny. Uchwała z 9 czerwca 1976, VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7/86, pkt. 2.

⁶⁹ H. Kołakowska-Przełomieć, *Przestępstwa...*, s. 40–41, 45.

⁷⁰ H. Kołakowska-Przełomieć, *Przestępstwa...*, s. 41–42; I. Dziekońska-Staśkiewicz, *Skuteczność...*, s. 166.

⁷¹ Por. A. Tobis, *Główne...*, s. 39; H. Kołakowska-Przełomieć, *Przestępstwo...*, s. 11.

⁷² Sprawa o sygn. akt IV K 164/94, rozpoznawana przez lubelski SW, niepublikowana.

⁷³ M. Siewierski, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 128–131; W. Świda, [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks ...*, s. 483–486.

spełnieniem groźby. W przypadku przemocy partnerskiej z reguły jest to groźba pozbawienia życia partnerki lub dzieci⁷⁴ lub np. wysadzenia domu gazem lub podpalenia, zasypania studni.⁷⁵ Z badań wynika, że przemoc psychiczna (emocjonalna) ma o wiele większy wpływ na psychikę kobiety niż przemoc fizyczna, zwłaszcza gdy polega na wyszydzeniu pokrzywdzonej, poprzedzającym groźbę użycia siły. Natomiast niszczenie mebli (tzw. przemoc wobec rzeczy, która jednocześnie stanowi realizację przemocy psychicznej) najbardziej motywuje kobiety do zmiany sytuacji i odejścia od partnera.⁷⁶

W sytuacji przemocy partnerskiej tyran najczęściej grozi pokrzywdzonej bezpośrednio, ale nie należy to do wymogów ustawowych. Sprawca może przekazać groźbę przez osobę trzecią.

Przepis ten pozostaje w zbiegu niewłaściwym pomijalnym (na zasadzie konsumpcji) z tymi przepisami, gdzie do znamion należy groźba – art. 191 § 1 k.k., 197 § 1 k.k., i in. W sytuacji kiedy sprawca grozi pokrzywdzonemu popełnieniem na jego szkodę przestępstwa i następnie groźbę tę realizuje, mamy do czynienia z dwoma czynami, więc nie ma tu zastosowania konstrukcja kumulatywnego zbiegu przepisów.⁷⁷ Mamy wówczas do czynienia z pozornym zbiegiem przestępstw, ponieważ zachodzi przypadek czynności współukaranej uprzedniej.

PRZESTĘPSTWO ZMUSZANIA DO OKREŚLONEGO ZACHOWANIA POPRZEZ PRZEMOC PSYCHICZNA
(ART. 191 K.K.)

Przestępstwo to zostało omówione w rozdziale poświęconym przemocy fizycznej. W tym miejscu jedynie kilka uwag ściśle związanych ze stosowaniem przemocy psychicznej przez tyrana domowego. Zachowanie sprawcy może polegać np. na żądaniu pieniędzy pod groźbą dokonania samookaleczenia.⁷⁸

Sprawca ogranicza swobodę decyzji pokrzywdzonego poprzez wzbudzenie w nim strachu. Taki jest też cel działania sprawcy – zastraszenie. Natomiast pokrzywdzony ma dwa cele – zasadniczy w postaci uniknięcia groźącego mu niebezpieczeństwa, którego osiągnięcie nie jest jednak możliwe bez spełnienia celu, jakim jest osiągnięcie celu pożądanego przez sprawcę.⁷⁹

⁷⁴ Tak np. w sprawie o sygn. akt IV K 13/95, SW Lublin. Mężczyzna trzymał pod łóżkiem siekiere i nóż. Często zdarzało się, że gonił z jednym z tych narzędzi żonę lub córkę. M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo...*, s. 160–161.

⁷⁵ Taka sytuacja miała miejsce w sprawie o sygn. akt IV K 112/90, rozpoznawanej przez lubelski SW. M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo...*, s. 113.

⁷⁶ N. R. Rhodes, E. Baranoff, Mc Kenzie, *Why Do Battered Women Stay?: Three Decades of Research*, „Aggression and Violent Behavior” 1998, Vol. 3, No 4, s. 393; W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc...*, s. 15–16; M. A. Straus, *Sexual Inequity and Wife-Beating*, [w:] M. A. Straus, T. Hotaling (red.), *The Social Causes of Husband-Wife Violence*, Minneapolis 1980, s. 86–93.

⁷⁷ J. Wojciechowska, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 692; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, s. 368.

⁷⁸ Sprawa o sygn. akt IV K 112/90, lubelski SW. M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo...*, s. 113.

⁷⁹ K. Daszkiewicz, *Groźba...*, s. 76.

PRZESTĘPSTWO ZNIEWAGI (ART. 216 K.K.)

Zniewagi można dopuścić się w każdy sposób zarówno werbalny, jak i niwerbalny.⁸⁰ Warto odnotować tutaj przedwojenne orzeczenie SN, w którym dopuścił on możliwość składania skargi sądowej przez żonę za doznana od męża zniewagę.⁸¹

Ustawodawca wydzielił różne sytuacje znieważania: innej osoby publicznie, innej osoby niepublicznie, pod jej nieobecność, ale z zamiarem, żeby zniewaga do niej dotarła, znieważenie innej osoby w jej obecności. W sytuacji przemocy w rodzinie najczęściej ma miejsce ta ostatnia sytuacja. Osoba znieważana jest bezpośrednim odbiorcą poniżającego dlań komunikatu od sprawcy. Nie znaczy to, że znieważenie może odbyć się jedynie w sytuacji osobistej konfrontacji twarzą w twarz, może ono nastąpić np. przez telefon czy za pośrednictwem poczty elektronicznej. Osoby trzecie nie uczestniczą tutaj w przekazywaniu między nadawcą a adresatem znieważającego komunikatu. Zniewaga w tej formie może nastąpić przy świadkach lub bez ich obecności (tak najczęściej w przypadku przemocy w rodzinie). Znieważenie odbywa się w sposób niepubliczny, w czterech ścianach. Dla przemocy psychicznej charakterystyczny jest także publiczny sposób popełnienia tego przestępstwa. W sprawach związanych z przemocą partnerską często będzie miał miejsce kumulatywny zbieg przepisów art. 216 k.k. z art. 212 k.k.⁸² Konstrukcja ta ma zastosowanie również w sytuacji, kiedy czyn sprawcy wypełnia jednocześnie znamiona przestępstwa zniewagi i groźby karalnej z art. 190 k.k.

PRZESTĘPSTWO ZMUSZANIA DO USUNIĘCIA CIAŻY (ART. 153 K.K., ART. 154 K.K.)

Przestępstwo stypizowane w art. 153 k.k. może zostać popełnione bez zastosowania wobec kobiety przemocy fizycznej, np. poprzez szantaż emocjonalny, a także podstępem. Świadczy o tym konstrukcja przepisu, zawierającego jako znamię brak zgody kobiety. O zgodzie można mówić tylko wówczas, gdy została ona podjęta

⁸⁰ Por. orzecznictwo zamieszczone w J. Satko, [w:] P. Hofmański, J. Satko, *Przestępstwa...*, s. 192–195.

⁸¹ Sąd pięknie, acz w paternalistyczny sposób uzasadnił to rozstrzygnięcie tak: „zdanie kobiety na łaskę i nielaskę silniejszego od niej mężczyzny, który mógłby ją bezkarnie obrażać” kłóciłoby się z powszechnym w Polsce wysokim poważaniem dla kobiety w ogóle, a dla żony i matki w szczególności. Orzeczenie SN z 1 czerwca 1920, 391 1919, Zb.O. 1920, poz. 45 za: J. Satko, [w:] P. Hofmański, J. Satko, *Przestępstwa...*, s. 1113.

⁸² Zob.: J. Wojciechowski, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 1113.

w wyniku niczym nieskrępowanego procesu decyzyjnego, nie można przyjąć jej istnienia gdy została wyłudzona w podstępny sposób.⁸³

Przestępstwo określone w § 2 tego artykułu natomiast może mieścić się w pojęciu przemocy psychicznej. Pod pojęciem podstępu należy w tym kontekście rozumieć wprowadzenie kobiety w błąd lub wykorzystanie jej błędnego przeświadczenia, że np. istnieją ciężkie i nieodwracalne wady płodu.

PRZEMOC SEKSUALNA – ZAKRES POJĘCIA

Przemoc seksualna obejmuje takie zachowania, jak: tzw. gwałt małżeński⁸⁴, wymuszanie nieakceptowanych praktyk seksualnych w toku pożycia⁸⁵, wymuszanie stosunków seksualnych przy dzieciach czy osobach postronnych, wymuszanie współżycia ze zwierzętami, zmuszanie do uprawiania seksu z innymi mężczyznami.⁸⁶ Współżycie seksualne jest formą agresji, podkreślenia dominacji mężczyzny.⁸⁷

⁸³ W. Świda, [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks...*, s. 452.

⁸⁴ Chodzi tu szerszą kategorię zachowań niż tylko wyczerpujących znamiona z art. 197 k.k., sąd zastosowana została tu terminologia psychologiczna, nie prawnicza – „gwałt” a nie „zwałcenie”.

⁸⁵ Np. w sprawie o sygn. akt VIII K 325/87, SW Warszawa, mężczyzna bił partnerkę i wymuszał współżycie, nawet w krótkim czasie po porodzie. To budziło w niej niechęć. Oglądał filmy pornograficzne i zmuszał żonę do wykonywania czynności pokazywanych w tych filmach. Budziło to w niej obrzydzenie, czuła się upokorzona. M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo...*, s. 180.

⁸⁶ Por. M. A. Straus, *Conceptualisation and Measurement of Battering: Implications for Public Policy*, [w:] M. Steinman (red.), *Woman Battering: Policy Responses*, Lincoln 1991, s. 20.

⁸⁷ A. Lipowska-Teutsch, *Przemoc wobec kobiet*, [w:] D. Kubacka-Jasiecka, A. Lipowska-Teutsch (red.), *Wobec przemocy*, Kraków 1997, s. 24.

KRYMINALIZACJA PRZEMOCY SEKSUALNEJ NA GRUNCIE POLSKIEGO KODEKSU KARNEGO

PRZESTĘPSTWO ZGWAŁCENIA (ART. 197 K.K.)⁸⁸

Przemoc seksualna jest jednym z rodzajów znęcania się wobec kobiety. Należy pamiętać, że zgwałcenie może wyrządzić ofierze zarówno krzywdę fizyczną, jak i wywołać znacznie poważniejsze następstwa w sferze psychiki.⁸⁹

Do znamion przestępstwa zgwałcenia należy szczególny sposób działania sprawcy. Polega on na zastosowaniu przez sprawcę przemocy⁹⁰, groźby bezprawnej⁹¹ lub podstęp (art. 197 k.k.).⁹²

Przez przemoc rozumie się tu oddziaływanie środkami fizycznymi (siłą fizyczną), mające na celu przełamanie lub uniemożliwienie ofierze oporu, nastawienie jej procesu motywacyjnego w kierunku pożądanym przez sprawcę lub niedopuszczenia do swobodnej realizacji procesu decyzyjnego.⁹³ Sprawca wykorzystuje istniejącą po jego stronie przewagę nad ofiarą – fakt, że jest większy, cięższy, silniejszy, ma lepszą kondycję. Wykorzystuje także zmęczenie, zaskoczenie pokrzywdzonej.⁹⁴

Groźba w odróżnieniu od przemocy nie polega na oddziaływaniu fizycznym. Może być ona wyrażona zarówno słownie, jak i w każdy inny niebudzący wątpliwości sposób uzewnętrznienia groźby przy spełnieniu warunku wzbudzenia

⁸⁸ Ustawą z dnia 5 listopada 2009 (Dz.U. nr 206, poz. 1589) w art. 197 § 3 dodano dwa typy kwalifikowane – w pkt 2 zgwałcenie małoletniego poniżej lat 15 oraz w pkt 3 zgwałcenie wstępnego, zstępnego, przysposobionego i przysposabiającego, brata lub siostry. Obcowanie płciowe ze wskazanymi w tych przepisach osobami było kryminalizowane (i jest nadal) na podstawie art. 200 § 1 k.k. i art. 201 k.k. W wypadku zgwałcenia osób wymienionych w tych przepisach (małoletni, osoby najbliższe) kwestia kwalifikacji prawnej rozwiązywana dotychczas była w płaszczyźnie zbiegu przepisów ustawy. Po nowelizacji z 2009 roku zagadnienie zbiegu przepisów skomplikowało się, podobnie jak ich stosowanie w praktyce wobec niejednorodności trybów ścigania tych przestępstw (zgwałcenie ścigane jest na wniosek pokrzywdzonego, kazirodztwo z urzędu). W tej sytuacji nie wydaje się, aby wprowadzenie wspomnianych zmian było niezbędne.

⁸⁹ J. Leszczyński, *Przestępstwo zgwałcenia w Polsce*, Warszawa 1973, s. 148.

⁹⁰ W tym zakresie przestępstwo zgwałcenia mogłoby się znaleźć w punkcie poświęconym kryminalizowaniu przejawów przemocy fizycznej. Jednakże przemoc fizyczna ma w tym przypadku charakter instrumentalny, stanowi sposób służący podporządkowaniu innej osoby w sferze wolności seksualnej. Ponieważ przedmiotem ochrony jest tutaj wolność w sferze seksualnej, a przemoc fizyczna stanowi jedynie środek do osiągnięcia tego celu, zdecydowałam się umieścić wszystkie uwagi dotyczące przestępstwa zgwałcenia w tym miejscu.

⁹¹ Z kolei w tej mierze przestępstwo zgwałcenia należało zakwalifikować jako kryminalizację przejawów przemocy psychicznej. Jednakże także w tym przypadku, ponieważ przedmiotem ochrony jest wolność seksualna, zaś groźba stanowi sposób zachowania sprawcy, służący podporządkowaniu pokrzywdzonego w sferze wolności seksualnej, umieściłam uwagi dotyczące działania sprawcy groźbą również w tym miejscu.

⁹² W. Kubala, Glosa do wyroku SN z 5 grudnia 1983, Rw 964/83, „Palestra” 1985, nr 6, s. 103.

⁹³ J. Leszczyński, *Przestępstwo...*, s. 58 i n.; wyrok SN z 13 lutego 1979, III KR 241/78, niepublikowany; wyrok SN z 18 lipca 1980, III KR 149/80, niepublikowany.

⁹⁴ K. Daszkiewicz, Glosa do wyroku SN z 16 maja 1968, VI KZP 49/68, NP 1969, nr 5, s. 855.

realności jej realizacji.⁹⁵ Groźba polega zatem na tym, że sprawca wykorzystuje istniejące (często przez samego sprawcę wytworzone) przekonanie o możliwości i nieuchronności podjęcia zapowiedzianego działania. W przypadku przemocy domowej groźba często dotyczy uczynienia krzywdy dzieciom, wyrzucenia pokrzywdzonej z domu lub pozbawienia jej środków utrzymania, jeśli nie podporządkuje się ona żądaniu sprawcy. Często jest groźba użycia wobec pokrzywdzonej przemocy fizycznej. Podstęp występuje stosunkowo rzadko jako sposób działania sprawcy w opisywanych sytuacjach.

Przepis art. 197 k.k. może pozostawać w zbiegu kumulatywnym z innymi przepisami. Poniżej zostaną przedstawione jedynie przypadki zbiegów mające znaczenie z punktu widzenia tematyki niniejszego artykułu.⁹⁶ Należy zatem rozważyć zbieg przepisów ustawy: art. 197 k.k. z art. 207 k.k. Sądzę, że może tu zachodzić jednoczynowy zbieg przepisów ustawy.⁹⁷ Zachowanie wyczerpujące przestępstwa zgwałcenia nie wyczerpuje samo w sobie znamion znęcania się. Jednakże wielokrotne (co najmniej dwukrotne) zmuszanie do odbywania aktów płciowych, zwłaszcza w połączeniu z innymi zachowaniami, wypełniającymi np. znamiona naruszenia nietykalności cielesnej, wyczerpuje znamiona przestępstwa znęcania się. W takiej sytuacji należy zachowanie sprawcy zakwalifikować jako wypełniające znamiona przestępstwa z art. 197 § 1 i 4 k.k. i art. 207 § 1–3 k.k.

Należy zastanowić się także nad zbiegiem przepisów art. 197 § 2 k.k. i 207 § 1 k.k. (kiedy znęcanie się polega na poddaniu partnerki niechcianym przez nią czynnościom seksualnym). Ze względu na to, że zagrożenie karą w wypadku przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. jest niższe (kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat) niż z art. 197 § 2 k.k. (6 m. – 8 lat), nie można zastosować tu reguły konsumpcji. Ponieważ nie da się tu wyłączyć wielości ocen także na podstawie reguły specjalności i subsydiarności, należy przyjąć, że zachodzi kumulatywny zbieg przepisów ustawy.

Jeżeli zgwałcenie stanowi samoistny akt zachowania, oderwany w czasie i niewynikający z chęci dokuczenia pokrzywdzonej, a będący wynikiem np. nagłego podniecenia, nie ma podstaw do łączenia zgwałcenia i znęcania się w jeden czyn, a co za tym idzie – jedno przestępstwo.⁹⁸

Przepis art. 197 § 1–4 k.k.) może pozostawać w zbiegu kumulatywnym z przepisami 156 i 157 k.k. Ponieważ, jak podkreśla się w literaturze, spowodowanie uszczerbku na zdrowiu nie należy do znamion przestępstwa zgwałcenia zawsze wtedy, gdy sprawca spowoduje poważne obrażenia fizyczne, fakt ten powinien

⁹⁵ Dlatego niekiedy groźbę traktuje się jako przemoc psychiczną. K. Daszkiewicz, *Groźba...*, s. 15–18.

⁹⁶ Na temat zbiegu przepisu art. 197 z innymi przepisami typizującymi przestępstwa seksualne por. M. Filar, *Przestępstwo...*, s. 155 i n.; J. Warylewski, *Przestępstwa...*, s. 96.

⁹⁷ A. Wąsek, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 992.

⁹⁸ Por. wyrok SN z 30 sierpnia 1973, II KR 98/74, OSNPG 1975/4/45 oraz wyrok SN z 20 listopada 1975, VI KZP 28/75, OSNPG 1976/1/4. Dotyczą one zbiegu spowodowania uszczerbku na zdrowiu i znęcania się, ale na tej samej zasadzie należy potraktować także zbieg przestępstwa znęcania się i zgwałcenia.

znaleźć odzwierciedlenie w kwalifikacji czynu.⁹⁹ Nie wystarczy, według mnie, potraktowanie tego faktu jedynie jako okoliczności obciążającej przy wymiarze kary.¹⁰⁰ Przepięstwo zgwałcenia może pozostawać w zbiegu kumulatywnym zarówno z umyślnymi, jak i nieumyślnymi typami przestęstwa spowodowania uszczerbku na zdrowiu z art. 156 k.k. i z art. 157 k.k.¹⁰¹

Nie zachodzi natomiast zbieg kumulatywny z przestęstwem naruszenia nieetykalności cielesnej. Jest to zbieg niewłaściwy – pomijalny, ponieważ typowo doprowadzenie do obcowania płciowego wiąże się z naruszeniem nieetykalności cielesnej, aczkolwiek nie musi (zasada konsumpcji).¹⁰²

Wątpliwości w doktrynie i orzecznictwie budziła kwestia dopuszczalności zbiegu kumulatywnego przestęstwa zgwałcenia i pozbawienia wolności.¹⁰³ Jest on możliwy, jeżeli pozbawienie wolności nie było jedynie elementem i przejawem użycia przemocy, co zawsze uniemożliwia rzeczywisty zbieg przepisów ustawy.¹⁰⁴ Należy przyjąć kumulatywny zbieg przepisów ustawy w przypadkach, gdy zgwałcenie łączy się z dłuższym pozbawieniem wolności ofiary lub pozbawieniem wolności, o jakim mowa w art. 189 § 2 k.k.¹⁰⁵

Ponieważ do znamion przestęstwa zgwałcenia należy stosowanie przez sprawcę przemocy lub groźby, realizacja tych znamion nie może stanowić podstawy do przyjęcia zbiegu kumulatywnego art. 197 § 1–4 k.k. z przepisem art. 190 k.k. (groźba)¹⁰⁶, ani art. 191 k.k. (zmuszanie).¹⁰⁷

W orzecznictwie sądowym pojawił się pogląd, że wypełnienie znamion przestęstwa naruszenia miru domowego z art. 193 k.k. w celu popełnienia przestęstwa zgwałcenia nie pozostaje z w zbiegu kumulatywnym z przepisem art. 197 k.k., ponieważ w tym wypadku mamy do czynienia ze współukaranym czynem uprzednim.¹⁰⁸ Poglądu tego nie sposób podzielić bez zastrzeżeń. Wydaje się, że może tu

⁹⁹ Por. wyrok S.A. w Katowicach z 6 lipca 1995, II AKr 174/95, OSA 1998/2/14; wyrok S.A. w Lublinie z 15 lutego 2000, II AKA 166/99, Prok. i Pr. 2000, nr 11, poz. 15.

¹⁰⁰ Tak orzekł SN w wyroku z 20 sierpnia 1971, Nw 106/71, niepublikowany.

¹⁰¹ J. Warylewski, *Przestęstwa...*, s. 98.

¹⁰² Por. wyrok SN z 21 kwietnia 1978, IV KR 98/78, OSNKW 1978/7–8/75.

¹⁰³ W doktrynie, jeszcze na gruncie kodeksu karnego z 1969 r., pojawiła się np. koncepcja, że w przypadku gdy czyn sprawcy wypełnia znamiona czynów zabronionych z art. 165 d.k.k. i art. 168 d.k.k., powinna nastąpić eliminacja kwalifikacji z art. 165 d.k.k. przy zastosowaniu konstrukcji czynu współukaranego. Por. A. Spotowski, *Pomijalny...*, s. 159 i n.

¹⁰⁴ Por. M. Filar, *Przestęstwo...*, s. 159–160 i powołana tam literatura; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, s. 367.

¹⁰⁵ Wyrok S.A. w Lublinie z 25 stycznia 1994, II AKr 5/94, OSA1994/10/52, z krytyczną głosem W. Gnatiuka, Prok. i Pr. 1997/7–8/81.

¹⁰⁶ Z kolei zastosowanie wobec pokrzywdzonej groźby po popełnieniu przestęstwa w celu zapewnienia sobie bezkarności stanowi, zdaniem łódzkiego S.A., współukarany czyn następczy. Wyrok S.A. w Łodzi z 30 marca 1994, II AKr 44/94, PS 1994, wkładka, nr 11; por. także J. Warylewski, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 810.

¹⁰⁷ Wyrok SN z 15 września 1986, Rw 462/86, OSNKW1987/5–6/42. Krytycznie M. Rodzyńkiewicz, [w:] A. Zołł (red.), *Kodeks...*, s. 628.

¹⁰⁸ Wyrok S.A. w Krakowie z 19 kwietnia 2001, II AKA 72/01, KZS 2001/6/23.

mieć zastosowanie konstrukcja kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy. Moim zdaniem nastąpi to wówczas, gdy pierwotnie sprawca ma jedynie zamiar naruszenia miru domowego, zaś zamiar zgwałcenia ma charakter zamiaru następczego (*dolus subsequens*).

PRZESTĘPSTWO WYKORZYSTANIA BEZRADNOŚCI OFIARY (ART. 198 K.K.)

Według mnie do karnoprawnego opisu zachowań polegających na stosowaniu przemocy wobec kobiety przez jej partnera może być pomocny art. 198 k.k., czyli wykorzystanie bezradności ofiary do doprowadzenia jej do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności. Do znamion strony podmiotowej należy umyślność w postaci zamiaru bezpośredniego.

Ponieważ przepis art. 198 k.k. zawiera surowszą sankcję, przepis art. 207 § 1 k.k. nie może go skonsumentować. Możliwy jest zatem kumulatywny zbieg przepisów ustawy z art. 198 i z art. 207 k.k.

Nie można wykluczyć sytuacji, gdy sprawca stosuje przymus, groźbę bezprawną lub podstęp wobec osoby bezradnej czy niepoczytalnej. Należy wówczas przyjąć kumulatywny zbieg przepisów ustawy – art. 197 k.k. i art. 198 k.k.¹⁰⁹ W wyjątkowych przypadkach może również dojść do naruszenia przez sprawcę jednym czynem norm zawartych w przepisie art. 198 k.k. i art. 199 k.k.¹¹⁰ Może to mieć miejsce wówczas, gdy między sprawcą (tyranem) a pokrzywdzoną, pozbawioną zdolności do rozpoznania znaczenia własnego czynu lub pokierowania postępowaniem, istnieje stosunek zależności (np. ekonomicznej czy emocjonalnej). Teoretycznie możliwy, acz w praktyce rzadko występujący, jak trafnie wskazuje J. Warylewski, jest zbieg kumulatywny naruszenia nietykalności cielesnej z art. 217 k.k. z przestępstwem z art. 198 k.k. (Wydaje się, że jest to możliwe tylko w odniesieniu do znamienia doprowadzenia do wykonania innej czynności seksualnej przez pokrzywdzoną na niej samej).¹¹¹ Jeżeli zaś zachowanie sprawcy przestępstwa z art. 198 k.k. spowoduje jednocześnie uszczerbek na zdrowiu, wykraczający poza granice określone w art. 217 k.k., można będzie zastosować kumulatywny zbieg przepisów art. 156 k.k. lub art. 157 k.k.¹¹²

¹⁰⁹ J. Warylewski, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 844.

¹¹⁰ J. Warylewski, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 844–845.

¹¹¹ M. Budyn-Kulik, *Inna czynność seksualna. Analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, [w:] A. Siemaszko (red.), *Prawo w działaniu*, nr 5, Warszawa 2008, s. 137–139.

¹¹² J. Warylewski, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 845.

PRZESTĘPSTWO DOPROWADZENIA DO OBCOWANIA PŁCIOWEGO PRZEZ WYKORZYSTANIE KRYTYCZNEGO POŁOŻENIA (ART. 199 K.K.)

Należy również zastanowić się nad możliwością zakwalifikowania zachowania tyraństwa jako czynu z art. 199 k.k. Chodzić tu będzie o doprowadzenie innej osoby (kobiety) do obcowania płciowego lub poddanie się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności przez wykorzystanie krytycznego położenia.¹¹³ Bita kobieta, zwłaszcza z syndromem wyuczanej bezradności, może zachowywać się biernie, nie sprzeciwiając się wyraźnie, a nawet wyrażając zgodę na np. odbycie stosunku seksualnego z mężem zaraz po kolejnym jego ataku.¹¹⁴ Ustawodawca jako sposób zachowania wymienia m.in. nadużycie stosunku zależności. Stosunek ten może mieć zarówno charakter prawny, jak i faktyczny.¹¹⁵ Z orzecznictwa wynika, że sprawca może tu skorzystać z przewagi, jaka daje mu łącząca go z ofiarą więź materialna, osobista lub uczuciowa. W sytuacji tyranii domowej bardzo często zdarza się, że partnerki są ekonomicznie i emocjonalnie uzależnione od swoich dręczycieli. Można zatem w określonych okolicznościach faktycznych uznać, że spełnione zostało znamię nadużycia stosunku zależności.¹¹⁶

Przepis art. 199 k.k. w zasadzie nie może pozostawać w kumulatywnym zbiegu z przepisem art. 197 k.k., należy się jednak zgodzić z J. Warylewskim, że nie można wykluczyć kumulatywnego zbiegu usiłowania jednego z tych przestępstw z dokonaniem drugiego z nich.¹¹⁷

PRZESTĘPSTWO ZNEĆANIA SIĘ (ART. 207 K.K.)

Niektóre zachowania sprawcy, wyczerpujące znamiona przestępstwa znęcania się, mogą stanowić przejawy przemocy seksualnej wobec partnerki. Mogą to być wszelkie zachowania polegające na poddaniu się jakiegokolwiek czynności seksualnej wówczas, gdy nie wyczerpują one znamion poszczególnych przestępstw przeciwko wolności seksualnej, np. odbywanie stosunków seksualnych z partnerką po przejściu tzw. zabiegu „przypalanki” w narządach rodnych po usunięciu ciąży.¹¹⁸ Przepis art. 207 k.k. może pojawić się także w kumulatywnej kwalifikacji z innymi przepisami typizującymi przestępstwa przeciwko wolności seksualnej.

¹¹³ M. Siewierski, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 143; W. Świda, [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks...*, s. 498–499.

¹¹⁴ Sprawa o sygn. akt XVIII K 150/95, SW Warszawa. Kobieta pozwalała mężowi na zbliżenia, ponieważ to mu pomagało funkcjonować, stawał się wówczas rozluźniony, miłszy. M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo...*, s. 301.

¹¹⁵ W. Radecki, *Przestępstwa...*, s. 44–45.

¹¹⁶ Wyrok SN z 8 maja 1972, III KR 53/72, OSNPG 1972/9/153.

¹¹⁷ J. Warylewski, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 857.

¹¹⁸ Taka sytuacja miała np. miejsce w sprawie rozpoznawanej przez SW w Lublinie, sygn. akt IV K 2/89. M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo...*, s. 189.

SPOŁECZNY ASPEKT PRZEMOCY W RODZINIE – ZAKRES POJĘCIA

Spoleczny aspekt przemocy dotyczy wszelkiego rodzaju napastowania psychicznego w obliczu przyjaciół i rodziny, a także stosowanie wobec kobiety pewnych szykan natury finansowej. Polegają one na tym zazwyczaj, że kobieta nie dostaje od partnera żadnych pieniędzy lub mężczyzna żąda, aby płaciła ona wszystkie rachunki i kupowała żywność za wydzielane przez siebie w zbyt małej ilości środki pieniężne, a kiedy jej się to nie udaje, mężczyzna wini ją za jej brak umiejętności gospodarowania pieniędzmi i karze ją za to. Kobiety pracujące zazwyczaj pozabawiane są przez mężów całej lub większej części pensji.¹¹⁹ Do tego dochodzi jeszcze codzienna groźba typu: „jeśli mnie zostawisz, zostaniesz bez grosza przy duszy; wylądujesz w ryszotku, stracisz dzieci, stracisz dom i meble, znajdę cię i zabiję”.¹²⁰

Przemoc tego rodzaju może polegać na ograniczaniu swobody partnerki, np. mężczyzna zabrania jej opuszczać dom, nie pozwala prowadzić życia towarzyskiego, sam ją wszędzie zawozi, kobieta nie może sama robić zakupów. Na jakikolwiek wyjazd poza miasto kobieta musi uzyskać zgodę partnera.¹²¹ Kobieta nie może odezwać się w towarzystwie bez narażenia się na zniewagi i poniżające uwagi ze strony partnera. W jednej ze spraw kobieta określiła swego męża mianem „sadysty słownego”.¹²²

Niejednokrotnie mężczyzna poza domem zachowuje się zwykle jak „przykładowy mąż”. Zdarza się także, że to właśnie on przedstawia kobietę w niekorzystnym świetle, np. jako złą gospodynię lub osobę nie zrównoważoną, skłoną do hysterii. Poprzez takie zachowanie, kiedy kobieta opowiada o doznawanej ze strony partnera przemocy, jej rodzina, sąsiedzi czy znajomi nie dają wiary jej słowom i kobieta zostaje pozbawiona wsparcia.

MOŻLIWOŚĆ KRYMINALIZACJI PRZEJAWÓW PRZEMOCY W ASPEKTCIE SPOŁECZNYM
NA GRUNCIE POLSKIEGO KODEKSU KARNEGO

PRZESTĘPSTWO POZBAWIENIA WOLNOŚCI (ART. 189 K.K.)

Zabranianie kobiecie wychodzenia z domu lub uniemożliwianie jej tego w różny sposób może wypełniać znamiona przestępstwa pozbawienia wolności.

W doktrynie przyjmuje się, że nie wypełnia znamion tego przestępstwa zachowanie polegające na wpływaniu na powzięcie decyzji odnośnie tej zmiany,

¹¹⁹ D. Rowan, *The Syndrome...*, s. 27.

¹²⁰ D. Rowan, *The Syndrome...*, s. 27.

¹²¹ Taka sytuacja miała np. miejsce w sprawie o sygn. akt IV K 164/99. M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo...*, s. 274; SO Lublin oraz o sygn. akt XVIII K 150/95, SW Warszawa; tamże s. 301.

¹²² Sprawa o sygn. akt XVIII K 150/95, SW Warszawa. M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo...*, s. 301.

np. uniemożliwienie wejścia danej osobie do określonych pomieszczeń nie stanowi pozbawienia wolności, a zmuszanie innej osoby do określonego działania. Jeżeli sposób tego zmuszania odpowiada znamionom przestępstwa z art. 191 k.k., wówczas sprawca odpowiadać będzie za to właśnie przestępstwo.¹²³

Najczęstszą formą popełnienia tego przestępstwa jest pozbawienie innej osoby fizycznej możliwości poruszania się, np. poprzez jej zamknięcie, związanie etc. Znamiona tego przestępstwa wypełnia także zachowanie sprawcy polegające na pośrednim oddziaływaniu na samą osobę krzywdzoną, np. poprzez zabranie jej wózka inwalidzkiego czy laski, zabranie kluczy do pomieszcza, w którym dana osoba przebywa, czy zabranie jej np. wszystkich butów w zimie.¹²⁴ Pozbawić wolności można również poprzez takie oddziaływanie na psychikę innej osoby, że wytwarza się u niej przekonanie o braku fizycznej możliwości opuszczenia pomieszczenia, nawet wówczas, gdy w rzeczywistości możliwość taka istniała, lecz pokrzywdzony o niej nie wiedział.¹²⁵

Pozbawienie wolności może w określonych sytuacjach pozostawać w kumulatywnym zbiegu z przestępstwem znęcania się, kiedy przekracza ramy „znęcania się”.¹²⁶ Przestępstwo pozbawienia wolności z art. 189 § 2 k.k. może pozostawać w kumulatywnym zbiegu z przestępstwem spowodowania uszczerbku na zdrowiu z art. 156 k.k. lub art. 157 k.k.¹²⁷

PRZESTĘPSTWO NARUSZENIA MIRU DOMOWEGO (ART. 193 K.K.)

W warunkach przemocy partnerskiej zachowanie sprawcy stosunkowo często wypełnia znamiona tego przestępstwa. Ma to miejsce wówczas, gdy sprawca nie jest uprawniony do przebywania w mieszkaniu kobiety, czyli z reguły gdy pozostaje z nią w związku nieformalnym lub jest byłym małżonkiem. Często mężczyzna osacza kobietę, np. kiedy ta chce zakończyć związek, nie przestaje jej nachodzić, jeżeli kobieta zabiera mu klucze od mieszkania, np. wchodzi oknem lub przez balkon.¹²⁸

Przepis ten może pozostawać w zbiegu kumulatywnym z wieloma przepisami, przede wszystkim typizującymi przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu.¹²⁹

¹²³ A. Zoll, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks...*, s. 537.

¹²⁴ H. Rajzman, *Przestępstwa przeciwko wolności i godności człowieka. (Uwagi de lege ferenda)*, NP 1962, nr 3, s. 329.

¹²⁵ M. Mozgawa, *Odpowiedzialność karna za bezprawne pozbawienie wolności (art. 165 k.k.)*, Lublin 1994, s. 50–52; także: A. Zoll, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks...*, s. 537.

¹²⁶ M. Mozgawa, *Odpowiedzialność...*, s. 91.

¹²⁷ J. Wojciechowska, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 685; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, s. 367.

¹²⁸ Taka sytuacja miała np. miejsce w sprawie o sygn. akt IV K 202/89, SW Warszawa, niepublikowany.

¹²⁹ J. Wojciechowska, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 716.

PRZESTĘPSTWO ZNIESŁAWIENIA (ART. 212 I K.K.)

Pamiętać należy, że niezależnie od tego, jaką opinią cieszy się w środowisku pokrzywdzona, korzysta ona z ochrony prawnej czci. Żadna właściwość nie pozbawia człowieka czci. Przysługuje ona także osobom, które zostały skazane za popełnienie przestępstwa oraz prowadzącym działalność społecznie nieakceptowaną, np. prostytutce.¹³⁰ Cześć jest chroniona nawet wówczas, gdy dana osoba sama odmawia jej sobie, ponieważ jest to pewna kategoria obiektywna.¹³¹

W warunkach przemocy domowej zniesławienie od strony czynnościowej polega z reguły na wysuwaniu przez sprawcę zarzutu posiadania przez pokrzywdzoną właściwości lub postępowania poniżającego ją w oczach opinii publicznej, rzadziej narażającego ją na utratę zaufania potrzebnego dla wykonywania danego zawodu, pełnienia określonej funkcji czy zajmowania stanowiska. Chodzi tutaj moim zdaniem zarówno o zarzuty mogące wywołać złą opinię o pokrzywdzonej, ale także te, które szkodzą dobrej opinii. Przedmiotem zarzutu mogą być zarówno fakty związane z postępowaniem danej osoby, np. niewywiązanie się z obowiązków, uprzednie skazanie za przestępstwo, porzucenie rodziny, jak i jej właściwości, np. kłótniowość, lenistwo, kłamliwość, awanturnictwo etc.¹³² Pomówienie nie musi stawiać osoby pomawianej w ujemnym świetle z punktu widzenia zasad moralnych, choć jeśli chodzi o pomówienia w ramach przemocy w rodzinie, najczęściej tak się zdarza.

Przepis art. 212 § 1 k.k., jak wspomniano wyżej, może pozostawać w zbiegu kumulatywnym z przepisem art. 216 k.k.¹³³

PRZESTĘPSTWO ZNIEWAGI (ART. 216 § 1 K.K.)

Zasadniczo zniewaga mieści się w ramach przemocy psychicznej. Jednakże dwie formy jej popełnienia dotyczą wizerunku ofiary przemocy w społeczeństwie – wśród znajomych, rodziny, sąsiadów, przedstawicieli różnych instytucji. Jest to znieważenie innej osoby publicznie w jej obecności lub pod jej nieobecność oraz niepublicznie pod nieobecność danej osoby, ale tak żeby zniewaga do niej dotarła. Ta druga sytuacja ma podwójny wymiar – po pierwsze osoba poniżana odczuwa przykrość, a po drugie – w świadomości innych osób podświadomie może ukształtować się jej niekorzystny wizerunek.

¹³⁰ A. Zoll, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks...*, s. 761–762.

¹³¹ M. Surkont, *Cześć...*, s. 53, 56; M. Surkont, *Z zagadnień karnej ochrony czci*, NP 1977, nr 9, s. 1195–1203; Z. Młynarczyk, *Pomówienie*, NP 1976, nr 3, s. 404–406.

¹³² W. Kulesza, *Zniesławienie...*, s. 37; P. Hofmański, *Przestępstwa...*, s. 26–27.

¹³³ J. Wojciechowski, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks...*, s. 1094.

PRZESTĘPSTWO ZNEĆANIA SIĘ (ART. 207 K.K.)

Zachowanie polegające na izolowaniu społecznym partnerki może także wypełniać znamiona przestępstwa znęcania się – w każdym wypadku, gdy zachowania te samoistnie nie wypełniają znamion żadnego z wyżej wymienionych przestępstw. Jeżeli zaś zachowania wypełniające znamiona przestępstw wymienionych w tym rozdziale powtarzają się, będą wypełniać znamiona znęcania się. Nie będzie tu natomiast zachodził kumulatywny zbieg przepisów ustawy.

* * *

Zachowanie tyrana domowego może wyczerpywać znamiona wielu przestępstw z części szczególnej kodeksu karnego. Zazwyczaj kwalifikacja prawna zastosowana przez sąd lub prokuraturę sprowadza się do zastosowania art. 207 k.k. Przejawy przemocy wobec partnerki czy/i wobec innych członków rodziny traktowane są dość schematycznie. Zwykle organy wymiaru sprawiedliwości poprzestają na stwierdzeniu „przemoc fizyczna i/lub psychiczna”, co prowadzi często do „zagubienia” pewnych elementów stanu faktycznego istotnego dla prawidłowej oceny czynu sprawcy.

SUMMARY

There are different kinds of domestic violence. The author of the article tries to combine the classification used in psychology for describing violence with the one used in the criminal code. Violence falls into the following categories; physical, mental, emotional, sexual, and social. In the Polish Criminal Code there are a lot of crime types which have some elements of domestic violence among their features. The main type of crime is physical or mental cruelty – Article 207, but there are also others, e.g. physical violence may involve some features of the following offences: grievous injury – Article 156, violation of bodily inviolability – Article 217, while sexual violence may involve features of rape – Article 197, etc. There is a very interesting problem of concurrence of criminal regulations. Some of them can be avoided by using the consumption principle, while between some others there is a cumulative concurrence.